

Az egységes liturgia kérdéséhez.

II.

Lássuk most már az első cikkünkben elmondottak után, hogy milyen lenne magyar ev. ref. egyházunkban az egységes, a mindig elvi alapokon álló liturgia.

A mi először is *köznapi istentiszteleteinket* illeti, a mennyiben az talán mindenütt egy éneklésből, majd a lelkes közreműködésével egy rövid előfohászból, imádságból, úri imádságból s megáldásból áll, a melyet ismét a gyülekezeti éneklés követ, ezen teljesen liturgiai istentisztelet s annak ilyenén beosztása ellen semminemű kifogást nem emelhetek, sőt azt egyedül így tudom jónak gondolni. Az itt-ott még mindig szokásban levő diktálást kifogásolhatom pusztán, bár mindenesetre jobbnak tartom azt, ha a gyülekezeti tagok diktálás után énekelnek, mint ha diktálás nélkül hallgatnának, tehát ha az istentiszteletnek ebben a részében, hol a gyülekezeti tagok tevékenysége a legnagyobb mértékben szokott és tud megnyilatkozni, teljesen passiv szerepet vinnének.

Ha a köznapi istentisztelet bibliamagyarázattal van összekötve, a mely bibliamagyarázatnak nem túl rövidnek ugyan, de mindenesetre rövidebbnek kell lenni egy vasárnapi vagy ünnepi egyházi beszédnél, az ilyen istentisztelet sorrendje véleményem szerint a következő lenne: 1. éneklés; 2. előfohász; 3. imádság; 4. a szöveg felolvasása s megmagyarázása; 5. úri imádság; 6. megáldás; 7. éneklés. Ha csak egy imádságot és egy úri imádságot veszek be az ilyen, már nem pusztán liturgikus köznapi istentiszteletbe, azért teszem azt, mert nem akarom elfelejteni, hogy a hét munkanapján tartjuk azt, a mikor tehát túlhosszú ideig nem szabad templomban tartanunk a dologköteles gyülekezeti tagokat, de meg az ilyenformán berendezett istentisztelet is teljesen kerekded és egységes; s megvan benne mind az az elem, a mely nélkül egy gyülekezeti teljes istentisztelet egyáltalában nem gondolható el.

A köznapi délutáni istentisztelet a maga liturgiai egyszerű részleteiben a fentebb már elmondottak szerint egy-

szerűen csak éneklésből, előfohászból, imádságból, úri imádságból, megáldásból és éneklésből, tehát oly részekből állhat, a melyekhez hozzátenni, s a melyekből bármit is elvenni egyáltalában nem lehet.

A vasárnapi és ünnepi istentiszteletek sorrendjéről már többet kell mondanom.

Mindenekelőtt határozottan és föltétlenül kárhoztatom és elítélem azt a hazai egyik-másik református gyülekezetünkben meglevő szokást, a mely abban áll, hogy az istentiszteletet megelőzőleg, mondjuk $\frac{3}{4}$ 9-től 9-ig az énekvezér, vagy esetleg egy diák által a gyülekezeti tagok templombavonulása alatt bibliát olvastatnak, a melyre az emberi természet gyarlóságánál fogva senki sem hallgat, hanem mindenki csak a templomba jövőket nézi és bírálgatja, s a bibliolvasást, akár elérték az olvasni kezdett szakasznak végéhez, akár nem, akár bevégezték a megkezdett mondatot, akár nem, félbeszakítják azonnal a mint az istentisztelet rendes idejének pillanata elkövetkeztén a harang megkondul. Ez profanatója, megszenteltségtelenítése, vagy mindenesetre nagymérvű lekicsinylése a bibliának, olyan rossz szokás, amelyet mindenesetre mellőznünk kell a jövőendőben, a mikorra általánossá vált már az az óhajtás, sőt akarat, hogy istentiszteleteinket elvi alapokra helyezve rendezzük be.

Ennek előrebocsátása után lássuk már s indokoljuk azután, hogy milyen lenne óhajtásunk szerint egy vasárnapi vagy akár ünnepi istentisztelet. Gyülekezeti éneklés hangozzék föl mindenekelőtt, a melyet a gyülekezeti énekvezér vagy tanító vezessen. Két dolgot sietünk itt megjegyezni. Az egyik az, hogy mi igen szép szokásnak tartjuk, ha az énekvezér vagy tanító által vezetett rendes istentiszteletet megelőzőleg a gyülekezet tagjai, vagy közülök többen egybegyülekeztén, valamely énekelni jól tudó gyülekezeti tagnak vezetése mellett már magukban is énekelnek; a másik az, hogy a gyülekezeti éneket, az általa tartandó egyházi beszéd tartalmának megfelelőleg, úgy a mint ezt első cikkünkben elmondottuk, mindenesetre magának a lelkésznek kell megállapítania, vagy azt az énekvezérrel közösen előre megbeszélnie. Az istentisztelet rendje tehát a következő lenne: 1. éneklés, a mely két részből áll, egy felálló és egy közönséges ének elzengéséből; 2. előfohász; 3. imádság; 4. bibliaolvasás; 5. szövegfölvétele és annak alapján egyházi beszéd; 6. utóimádság; 7. úriimádság; 8. adakozásra felhívás; 9. megáldás; 10. különböző hirdetések.

Vegyük sorba e részleteket onnan, mikor a lelkész cselekvőségére kerül a sor.

Sokan elhagyandónak vélik az előfohászt, én pedig

mindenesetre megtartandónak vélem azt, mert hiszen épen az biztosítja a lelkész által végzendő részletek kerekdedségét, ha, a mint végül ott áll a rövid megáldás, annak megfelelőleg, elől meg álljon ott az előfohász, a mely nem tulajdonképeni imádság, de ha szépen és jól mondjuk el azt, a gyülekezeti tagok buzgósága áramának megindítója lehet, és annak is kell lennie. Az ezután következő imádságról egyéb mondani valónk nincs, mint hogy az a maga gondolataiban a tartandó egyházi beszédhez alkalmazkodják. Az úri imádságot csak egyszer mondatnánk el, és pedig az utóimádság után. Így láttam én ezt, hogy t. i. csak egyszer mondják el, a külföld legkülönbözőbb országai református gyülekezeteiben.

Ámde az első úri imádság helyére, a melyet mondani szoktunk, új istentiszteleti alkatrész gyanánt bevennénk, a mit meg mi nem szoktunk mondani, a bibliolvasást, mint olyan liturgiai formát, a mely megvan a római katolikusok miseáldozatában, az ágostai hitvallású evangélikusok perikopáiban, az evangélikusok közistentiszteleti rendjében, valamennyi külföldi ref. egyház liturgiáiban, megvan a methodistáknál és baptistáknál, egyszóval minden nagyobb keresztény egyház istentiszteletében, csak minálunk. magyarországi evang. reformáltáknál nincsen meg. Szükségesnek tartom, a szentek egységének magas szempontja által indítatva, hogy vegyük be a bibliolvasást mi is a mi liturgiánkba. Olvassunk fel minden vasárnapi és ünnepi istentiszteletünk folyama alatt az imádság után egy rövidebb bibliai szakaszt, a mely gondolatmenetével álljon összeköttetésben az utána következő egyházi beszéd gondolataival, s esetleg legyen benne a szöveg is, a melynek alapján egyházi beszédét mondja a hitszónok. Következő alkatrész a szöveg felolvasása, a melyet, ha itt-ott egy vers éneklése előz meg, a melyhez a gyülekezet már régi gyakorlatánál fogva hozzá szokott, ez ellen nekünk semmi szavunk sem lehet. A többi, az előzőkben már felsorolt alkatrészhöz, fenntartásával annak, a mit az egyházi év menete szerinti prédikálásról első cikkünkben mondottunk el, — a többi alkatrészhöz más szavunk nincsen azonkívül, hogy az adakozás a biblia tanítása szerint (a hétnek minden első napján magánál mindenitek tegye el, a mit az Istennek ajándékából el akar tenni 1. Kor. 16, 2.), az adakozás épen úgy, mint az éneklés és az imádkozás, hozzá tartozik azon lelki áldozathoz, a melyet a templomi gyülekezet Isten elé visz, s ezért az arra való felhívás legyen ott az istentiszteleti rendes alkotórészek között, tehát a megáldás előtt, míg a különböző hirdetések bármennyire egyházi jellegű legyen is azok között egyik avagy

másik, a megáldás után következzenek, mint a melyek sok esetben nagyon is világias tartalmuknál fogva föltétlenül zavarják a gyülekezet felköltött áhitatát.

Az előfohászra és a megáldásra akarunk még csak annyit mondani, hogy ne igyekezzünk ezeknél új és új formulákat találni ki, mert ezekből csakhamar kikopunk, s főképen a megáldásnál ne keressünk mi valami más formulát, mint a mely például Pál apostol a Thessaloniabeliekhez írott második levele, vagy a Jelenések könyvének végén a következő szavakban áll: „A mi Urunk, a Jézus Krisztusnak kegyelme legyen mindnyájan veletek. Ámen.“ a mely szavak elibe tegyük e két szót oda: „mindezeknek utána“, a mely megáldásnál mi szöveget konstruálni semmiképen sem tudhatunk. Az ároni megáldást (4. Móz. 6, 24–26.), mely fölséges szép áldás, nézetünk szerint inkább csak ünnepélyes alkalmak esetén használhatjuk.

Összegezve az elmondottakat, egy vasárnapi vagy ünnepi istentisztelet menete a maga egybefüggő egészében a következő volna:

1. Felállóének az énekvezérrel, melyet esetleg még megelőzhet a gyülekezetnek magánéneklése;
2. Gyülekezeti ének;
3. Előfohász;
4. Imádság;
5. Bibliaolvasás, a mely után estleg, a hol ez régi szokás, egy gyülekezeti ének következhetik;
6. A szöveg fölvétele s ennek alapján prédikálás;
7. Utóimádság;
8. Úrimádság;
9. Adakozásra felhívás;
10. Megáldás;
11. Különböző hirdetések.

Ez a sorrend aztán nem változhatnék akkor sem, ha az istentisztelet után úrvacsoraosztás következik.

A vasárnap délutáni istentisztelet zsinati törvényeink rendelkezése szerint káthémagyarázással van összekötve, kivéve a főbb ünnepnapok délutánjait s ezekkel együtt az úrvacsoraosztási alkalmakat, a mikor úrvacsoraosztás utáni egyházi beszédekkel kell tartanunk. Ez esetben a sorrend a bibliaolvasás, az adakozásra való felhívás s a hirdetések elhagyásával ugyanaz, a mi a közönséges vasárnapi délelőtti-kön szokott lenni. Káté, — vagy a helyett esetleg biblia-magyarázás alkalmával a sorrend következő lehet:

1. Gyülekezeti ének;
2. Előfohász;
3. Imádság;

4. Káté- vagy Bibliamagyarázat;
5. Imádság, a mely esetleg, ha az első imádság hosszabb volt, el is maradhat;
6. Úri imádság;
7. Megáldás;
8. Gyülekezeti ének.

A mi a két sákramentum liturgiáját illeti, azt én a következőleg állítanám egybe.

A *kereszttség* sákramentumát ki lehet szolgáltatni templomban, avagy lelkészlakon, avagy magánháznál. Ha a templomban, tehát közvetlenül megelőzőleg bevégzett istentisztelet után szolgáltatjuk azt ki, formája egyszerűbb lehet, mert nem kell hozzá sem előfohász, sem úriimádság, miután az előzőleg végzett istentisztelet már felhangolta a sziveket s az úri imádság is elhangzott már. Eszerint a templomi keresztelés szertartása a következő lehet: 1. Ágendai beszéd, melyben a szereztetési szavaknak multhatatlanul benne kell lenniök s a mely beszéd tartalma a kereszttség sákramentumának rövid megmagyarázásából állhat; 2. Egy áldást kérő imádság; 3. A keresztanyához intézendő kérdés, melyet a legtöbben elmellőznek, holott ez igen lényeges eleme a keresztységnek, mint a melyben a keresztanya ígéretet tesz az öntudatlan kis gyermek helyett, hogy ezt a kereszttyénségben fogja felneveltetni. Fontos alkatrész ez, hiszen épen azért nevezik latinul a keresztszüléket sponsores = kezesek, szavatosok, jótállók, vagy fidei jussores = hitreesküvők névvel. 4. A keresztelés végrehajtása ezen szavakkal: „N. keresztellek én tégedet az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek nevébe“ Amen. A „névébe“ szó helyett mondható „névére“, de a „névében“ szó, a hogy azt a katolikusok használják, semmiképen sem egyezik meg a bibliában olvasható szertartási szavakkal. 5. Megáldó rövid könyörgés.

A lelkészlakon vagy magánháznál történő keresztelési szertartás menete pedig a következő lehet.

1. Előfohász;
2. Ágendai beszéd;
3. Imádság;
4. A keresztanyához intézendő kérdés;
5. A keresztelés végrehajtása;
6. Úri imádság;
7. Megáldás.

Az *úrvacsorai* szertartás menete, a már bevégzett előzetes istentisztelet után, véleményem szerint úgy hajtandó végre, hogy akár egy, akár két lelkész szolgáljon az Úr asztalánál, az egész szertartást ezen asztal mellett kell végezni, mert hát semmi értelme sincs annak, ha a lelkész,

mint a hogy ez a legtöbb helyen szokás, a szertartás egy részét a katedrában, a másik részét pedig már az úrasztalánál végzi. Nem tartom továbbá szükségesnek azt s az alábbiakban nem is reflektálok arra, hogy egy általános hangú nagy imádság után külön megáldjuk a kenyeret, ismét külön a bort is, mert ez a különben is hosszú szertartást még hosszabbá is teszi. Nem tartom szükségesnek, hogy az adott alkalomhoz képest változtatgassuk a szereztetési szavak elhangoztatása után mondandó ágendai beszédet, hogy tehát más és más ilyen beszédet mondjunk advent ünnepén, karácsonykor, böjti vasárnapokon, husvétkor, pünkösdkor, új kenyérré és új borra, a mennyiben ezen beszéd tárgya nem lehet más, mint hogy az úrvacsora értelmét és jelentőségét tárgyaljuk, és hogy az úr halálát hirdessük miglen eljövend. Szükségesnek tartom, hogy azen beszéd lehetőleg rövid legyen, úgy azonban, hogy annak épen most jelzett tartalma föltétlenül meglegyen abban. Nem tartom helyesnek azt, a mi főként az erdélyi részekben szokás, hogy minden egyes úrvacsoránál egy-egy bibliai mondás kíséretében adjuk oda a szent jegyeket, mert ennek értelme az elibünk járuló hívek mozgásával járó zaj miatt föltétlenül elmosódik. Nem tartom helyesnek, ha az úrvacsoraosztás közben bibliát olvasatnak, mert ez is profanatiója a bibliának, a mennyiben a hullámzó tömeg zajgása érthetetlené teszi a biblia olvasását. Ellenben az, hogy mi lelkészek járjunk-e a szent jegyekkel a körbe állott gyülekezeti tagok közé, vagy ők jöjjenek egyenkint elibünk, előttem teljesen adiaphoron, teljesen közönyös, egészen egyértékű dolog, mert mind a két szokásnak gyönyörű szép symbolikus jelentősége van; az egyik az, hogy a kegyelem keresi fel a híveket, a másiké az, hogy a hívek mennek a kegyelem után. Végre még megjegyzem, hogy az egész szertartás alatt, t. i. annak abban a rituális részében, míg a hívek az úr asztalához járulnak, az úrvacsorában még nem részesülőknek, vagy már részesülteknek orgonaszó nélküli együttes éneke gyönyörűen hozzájárulhat a közös áhitat szent érzelmének emeléséhez.

Ezeket előrebocsátva, én az úrvacsorai szertartást a következőleg osztanám be.

1. Előbeszéd, melyben jelezzük, hogy ime az úrasztalát elkészítettük.

2. Bűnvalló imádság.

3. A hitvallató kérdések föltétele, a melyek száma és tartalma egész egyházunk minden liturgusára nézve egységesen állapítandó meg.

4. A bűnbocsánat kihirdetése.

5. Itt egy rövid fohással bevégeztetvén a szertartás

első része, leszedjük az úrvacsorai jegyeket és edényeket fedő terítékeket s a tányérba kenyeret tördelünk, a poharakba pedig bort töltünk.

6. A szereztetési szavak felolvasása, mint föltétlenül mellőzhetetlen alkatrész.

7. Ágendai beszéd, úgy, a mint fentebb már erről szözlöttünk.

8. Imádság.

9. Felhívás az Úr asztalához járulásra.

10. A szent jegyek kiosztása először a férfiaknak, azután a nőknek.

11. Az úrasztali edények befedése.

12. Néhány bevezető szó után hálaadó imádság.

13. Úri imádság.

14. Megáldás.

A hol szokásban van az, hogy a szereztetési szavak olvasása közben e szavaknál: „ez az én testem“, fölemeli a lelkész a megtördelt kenyeret tartalmazó tányért, e szavaknál pedig: „ez az én vérem“, a kitöltött bort tartalmazó kelyhet, ezen szokás ellen sincs semmi ellenvetésünk, mert azt teljesen indokoltnak és érthetőnek, de mindamellert teljesen adiaphoronnak tartjuk.

Jól tudjuk és érezzük, hogy ez a szertartás még így is túlhosszú, de mert nem tartunk azokkal, a kik az ilyen szent és komoly dolgokban is a lehető legrövidebbet szeretnék és óhajtánák: eme nagy szertartásunk elmondott rendén már nem vagyunk hajlandók változtatni, s azt minden alkatrészeiben föltétlenül végrehajtandónak tartjuk.

A hol két lelkész szolgál, ott az egész úrvacsoraosztási szertartást az végezze, a ki az előző rendes istentiszteletnél nem szolgált, s ugyanő ossza a kenyeret, míg a bor kiosztását az végezze, a ki az előző istentiszteleten tevékenykedett.

És, ha még elmondjuk azt, hogy ha egyházunknak az a szokása, hogy évenként hatszor osztatja ki az úrvacsorát t. i. a három főünnepen, böjt vasárnapján, új kenyérre és új borra, mi azt minden részében indokoltnak tartjuk és pedig a böjti úrvacsoraosztást azért, mert karácsony sokszor nagyon messze esik a husvétől s a böjti vasárnapok által fölkellett hangulat teljesen megfelel az úrvacsoraosztás által költendő hangulatnak; ha még elmondjuk azt is, hogy néhol, az úrvacsorázók nagy számára tekintettel advent első vasárnapján, a három nagy ünnepet megelőző vasárnapokon s néhol ismét a nagy ünnepek mindkét napján is kiosztják az Úr vacsoráját: mindent elmondottunk, a mit az úrvacsoraosztást illetőleg mondani akartam.

A mi végül a *temetési* szertartást illeti, előre kijelentem, hogy én legjobbnak tartom az imádsággal való temetést; jelzem, hogy egyházi beszéddel vagy orációval nem tudnék olyan valakit temetni, a kiről egyáltalában semmi mondanivalóm sincsen, mert az ilyen beszéd olyannyira a teljes általánosságok körében mozogna, hogy én nem tartanám magamhoz méltónak ilyen beszéddel kisebbiteni Isten házának szentségét és komolyságát; jelzem, hogy az éneklésnek föltétlenül szerepelnie kell minden temetési szertartásnál, de csak az udvarban, esetleg a templomban és a temetőben, az utcán pedig semmiesetre sem; jelzem, hogy rettenetes szokásnak tartom, a mit pedig több helyen is hallottam már, hogy a temetési énekeket még az utcán menet is diktálják; jelzem végre, hogy szegény, elemi iskolás kis gyermekeinket föltétlenül fölmentendőknek gondolom a temetésre járás s az azon való éneklés egészségrontó, reájok sokszor gyilkoló hatású kötelezettsége alul, míg ellenben nagyon szép és helyes dolognak tartom azt, a mit Szatmár városában láttam és tapasztaltam, hogy négy, erre betanított erős férfi szokott eljárni az egyszerűbb temetésekre, kik 2—2 korona stóláért négy szólamú énekkel végzik a temetési szertartást, míg a nagyobb temetésekhöz megfelelő stóla mellett az egész városi énekkar kimegyen.

Ezek után lássuk már a különböző temetési szertartásokat s adjuk meg azokra vonatkozó véleményünket.

Az egyszerű *énekszóval* való temetéshez, a fentebb már elmondottak után semmi szavunk nem lehet.

Olyan egyháztagok fölött, kik az életben kiválóbb szerepet játszottak, a kikiről tehát van mit beszélni, tarthatunk, ha úgy kívánják a hátramaradottak, halotti egyházi beszédet vagy orációt is. Oráció alatt olyan halotti beszédet értünk, a melynek nincsen szövege, de az elhunytnek életéből, jelleméből ragad meg valamely szembetűnt, közismert mozzanatot s ezt írja körül, erről beszél, majd az illetőre alkalmazza s így beszél, de mindig építőleg, sohasem feledvén el a hely komolyságát s a templomi kathedra méltóságát.

Egy ilyen, akár prédikációval, akár orációval tartott temetési szertartásnak a menete már következő lehet:

1. Egy vers eléneklése;
2. Előfohász;
3. Imádság;
4. Egyházi beszéd vagy oráció;
5. Úri imádság;
6. Megáldás.

Legszebb, mint fentebb mondtam s minden alkalomnak megfelelő, ahol csak gyászolók maradtak, az *imádsággal*

való temetés. Hiszen ebben is elmondhatjuk az eltávozottnak életkörülményeit, ha t. i. ezt nem prédikáció hangján, nem elbeszélőleg szőjjük be imádságainkba, hanem második személyben mindig Istenhez szólunk és imádkozunk, mindent, a mi az elhunyttal életében és halálában történt, Isten kegyelmének, dicsőségének, hatalmának fényében, ő hozzá beszélve tüntetvén elő. Igen sok halotti imádságunknak az a baja, hogy az imádságírás azon egyszerű, de föltétlenül megtartandó szabályáról, hogy abban mindig Istenhez kell beszélni, elfeledkeznek, s a helyett, hogy ő hozzá beszélne, elmélkedik, bölcsekedik és prédikál s a magasságos Isten trónja elől le-leszállítja a buzgólkodni vágyó lelket az emberi gondolatok világának légkörébe.

Az imádsággal végzett szertartás menete már természetesen csak a következő lehet:

1. Egy vers eléneklése;
2. Előfohász;
3. Imádság;
4. Úri imádság;
5. Egy vers éneklése.

Magától értendő dolognak tartom, hogy az olyan temetésnél, melyet egyszerűen csak imádsággal végezzünk, ennek az imádságnak hosszabbnak kell lennie, mint a melyet az egyházi beszéddel vagy oratóiával végzett temetésnél kell tartanunk.

S ezzel eljutottam kitűzött feladatomban végéhez. Mint első cikkemben mondtam, én nem tartom azt szükségesnek, hogy a felsoroltakon kívül való istentiszteleti szertartásainkra nézve is keresztülvigyük az egységesítés elvét. Én azt hiszem, hogy ha az elmondottak szerint állapítaná meg zsinatunk az egységes liturgiát, lényegében igazabb, formáiban egyöntetűbb, hatásában fölemelőbb lenne hazai evang. reformált egyházunk istentisztelete, mint a milyen az mostan; közelebb lépne általa egymáshoz s a testvérszivek egybehangzó áhitata jobban, lelkileg is jobban egybekapcsolná így egyházunk tagjait, s közelebb jutnának a szentek amaz áhitott egyességéhez is, hol az egy akol és egy pásztor szent országának ünnepi lakomáján oly jó és gyönyörűsége az atyafiaknak együttes vigadozásuk.

Csiky Lajos.